

ЛЕКЦІЯ №11.

Тема: Комплексний аналіз і рейтингова оцінка фінансового стану підприємства.

Важливе місце в системі комплексного економічного аналізу займає оцінка господарської діяльності, що представляє собою узагальнюючий висновок про результати діяльності на основі якісного і кількісного аналізу господарських процесів, відбиваних системою показників. Оцінка діяльності об'єкта проводиться на першому етапі комплексного економічного аналізу, коли визначаються основні напрямки аналітичної роботи (попередня оцінка), і на заключному етапі, коли підводяться підсумки аналізу (остаточна оцінка). Остаточна оцінка є важливим інформаційним джерелом для обґрунтування і прийняття оптимального управлінського рішення в конкретній ситуації.

Фінансовий стан є найважливішою характеристикою ділової активності і надійності підприємства. Воно, определяє конкурентноздатність підприємства і його потенціал у діловому співробітництві, є гарантом ефективної реалізації економічних інтересів всіх учасників господарської діяльності як самого підприємства, так його партнерів.

Стійке фінансове становище підприємства не виявляє подарунком долі або щасливим випадком його історії, а результатом умілого, переліченого керування всією сукупністю виробничих і господарських факторів, що визначають результати діяльності підприємства.

Теорія аналізу фінансів, підприємництва й економіки підприємства розглядає поняття «стійке фінансове становище» не тільки як якісну характеристику його фінансів, але і як кількісно вимірне явище. Цей принциповий висновок дозволяє сформулювати загальні принципи побудови науково обґрунтованої методики оцінки фінансового стану і ділової активності підприємства незалежно від форми власності і виду діяльності.

В умовах ринкової економіки істотно зріс інтерес учасників економічного процесу до об'єктивної і достовірної інформації про фінансовий стан і ділову активність підприємства. Усі суб'єкти ринкових відносин власники (акціонери), інвестори, банки, біржі, постачальники, покупці, замовники, страхові компанії, рекламні агентства зацікавлені в однозначній оцінці конкурентноздатності і надійності своїх партнерів. Таку оцінку можна одержати різними методами і з використанням різних критеріїв. Широко відомий, наприклад, метод бальної оцінки.

Нижче пропонується методика комплексної порівняльної рейтингової оцінки фінансового стану і ділової активності підприємства, заснована на теорії і методиці фінансового аналізу підприємства в умовах ринкових відносин [78].

Складеними етапами методики комплексної порівняльної рейтингової оцінки фінансового стану підприємства є: збір і аналітичну обробку вихідної інформації за оцінюваний період часу; обґрунтування системи показників, використовуваних для рейтингової оцінки фінансового стану підприємства, і їхня класифікація, розрахунок підсумкового показника рейтингової оцінки; класифікація (ранжирування) підприємств по рейтингу.

Підсумкова рейтингова оцінка враховує всі найважливіші параметри (показники) фінансової і виробничої діяльності підприємства, тобто господарської діяльності в цілому. При її побудові використовуються дані про виробничий потенціал підприємства, рентабельності його продукції, ефективності використання виробничих і фінансових ресурсів, стані і розміщенні засобів, їхніх джерел і інші показники. Точна й об'єктивна оцінка фінансового стану не може базуватися на довільному наборі показників. Тому вибір і обґрунтування вихідних показників діяльності повинні здійснюватися відповідно до досягнень теорії фінансів підприємства, виходити з цілей оцінки, потреб суб'єктів керування в аналітичній оцінці. У табл. 11.1 приведений зразковий набір вихідних показників для загальної порівняльної оцінки.

Таблиця 11.1. Система вихідних показників для рейтингової оцінки за даними публічної звітності

I група	II група	III група	IV група
Показники оцінки прибутковості господарської діяльності	Показники оцінки ефективності керування	Показники оцінки ділової активності	Показники оцінки ліквідності і ринкової установки
<p>1. Загальна рентабельність підприємства – загальний прибуток на 1 руб. активів</p> <p>2. Чиста рентабельність підприємства - чистий прибуток на 1 руб. активів</p> <p>3. Рентабельність власного капіталу – чистий прибуток на 1 руб. власного капіталу (засобів).</p> <p>4. Загальна рентабельність виробничим фондам – загальний прибуток до середньої величини основних виробничих фондів і оборотних коштів у товарно-матеріальних цінностях</p>	<p>1. Чистий прибуток на 1 руб. обсягу реалізації продукції</p> <p>2. Прибуток від реалізації продукції на 1 руб. обсягу реалізації продукції</p> <p>3. Прибыль від усієї реалізації на 1 руб. обсягу реалізації продукції</p> <p>4. Загальний прибуток на 1 руб. обсягу реалізації продукції</p>	<p>1. Віддача всіх активів – виторг від реалізації на 1 руб. активів</p> <p>2. Віддача основних фондів – виторг від реалізації продукції на 1 руб. основних фондів</p> <p>3. Оборотність оборотних фондів – виторг від реалізації продукції на 1 руб. оборотних коштів</p> <p>4. Оборотність запасів – виторг від реалізації продукції на 1 руб. запасів і витрат</p> <p>5. Оборотність дебіторської заборгованості – виторг від реалізації продукції на 1 руб. дебіторської заборгованості</p> <p>6. Оборотність банківських активів – виторг від реалізації на 1 руб. банківських активів</p> <p>7. Віддача власного капіталу – виторг від реалізації на 1 руб. власного капіталу</p>	<p>1. Поточний коефіцієнт ліквідності – оборотні кошти на 1 руб. термінових зобов'язань</p> <p>2. Критичний коефіцієнт ліквідності – грошові кошти, розрахунки та інші активи на 1 руб. термінових зобов'язань</p> <p>3. Індекс постійного активу – основні фонди та інші внеоборотные активи до власних засобів</p> <p>4. Коефіцієнт автономії – власні засоби на 1 руб. до валюти балансу</p> <p>5. Забезпеченість запасів власними оборотними коштами – власні оборотні кошти на 1 руб. запасів і витрат</p>

Пропонована система показників базується на даних публічної звітності підприємств. Ця вимога робить оцінку масової, дозволяє контролювати зміни у фінансовому стані підприємства всіма учасниками економічного процесу» дає можливість оцінити результативність і об'єктивність самої методики комплексної оцінки.

Вихідні показники для рейтингової оцінки об'єднані в чотири групи. У першу групу включені найбільш узагальнені і важливі показники оцінки прибутковості (рентабельності) господарської діяльності підприємства. У загальному випадку показники рентабельності підприємства являють собою відношення прибутку до тих або інших засобів (майну) підприємства, що учащують в одержанні прибутку. Тому тут покладається, що найбільш важливими для порівняльної оцінки є показники рентабельності, обчислені по відношенню чистого прибутку до всього майна або до величини власних засобів підприємства.

Необхідно відзначити, що в діючій звітності немає даних про чистий прибуток, тобто **прибутку**, що **залишається** в розпорядженні підприємства після розрахунків з бюджетом по **податку** на прибуток. Тому **величина** чистого прибутку **визначається** за даними звіту підприємства про фінансові результати і їхнє використання (ф. № 2 річної і квартальної звітності) по формулі

$$P^ч = P^о - P^п$$

де $P^ч$ $P^п$ — чистий прибуток підприємства, тобто прибуток, що **залишається** в розпорядженні підприємства після розрахунків з бюджетом по **податку** на прибуток:

$P^о$ - **загальна** (балансова) прибуток підприємства (стор. 090, гр. 3); .

$P^п$ — податок на прибуток (**дохід**), що приєднується з розрахунку відповідно до Закону РФ про податок на прибуток підприємств, організацій (стор. 200. **гр. 3**).

В *другу групу* включені показники оцінки ефективності **керування** підприємством. Розглядаються найбільш **загальні** 4 показники. Ефективність **керування визначається відношенням** прибутку до всього **обороту** підприємства - виторгові від реалізації продукції (робіт, послуг) без податку на додану вартість. При цьому використовуються показники: прибуток від усієї реалізації (ф. № 2, стор. 050+стор. 060); прибуток від реалізації продукції (ф. № 2, стор. 050); чистий прибуток (ф. № 2, стор. 090 —**стр.** 310, гр. 3); **загальна** (балансова) прибуток (ф. № 2, стор. 090).

У *третю групу* включені показники оцінки ділової активності підприємства. Віддача всіх активів (усього капіталу) підприємства **визначається відношенням** виторгу від реалізації продукції (ф. № 2, стор. 010, гр. 3) до валюти балансу (ф. № 1, стор. 360, гр. 3 **або** 4). Віддача основних фондів обчислюється **відношенням** виторгу від реалізації продукції до вартості основних **засобів** і нематеріальних активів в оцінці по **первісній** вартості (ф. № 1, стор. 010+стор. 020). Оборотність оборотних фондів (кількість **оборотів**) розраховується **відношенням** виторгу від реалізації продукції до вартості оборотних коштів (ф. № 1, стор. 180+стор. 330).

Оборотність запасів **визначається відношенням** виторгу від реалізації продукції до вартості запасів і витрат (ф. № 1, стор. 180).

Оборотність дебіторської заборгованості обчислюється **відношенням** виторгу від реалізації продукції до **загальної** суми дебіторської (короткострокової і **довгострокової**) заборгованості (ф. № 1, сума стор. 200, 210, 220, 230, 240, 250). Для розрахунку дебіторської заборгованості можна також скористатися даними додатка до балансу підприємства (ф. № 5, сума стор. 310 і 320, гр. \$ і 6).

Оборотність банківських активів **визначається відношенням** виторгу від реалізації продукції до суми готівки, незатребуваної виплати за продані товари, авансів, виданих постачальникам і підрядчикам, отриманих чеків, цінних паперів, неврахованих термінових позик і інших короткострокових фінансових вкладень (ф. № 1. **стр.** 260, 270, 290, 300, 310).

Віддача власного капіталу розраховується як **відношення** виторгу від реалізації продукції (ф. № 2, стор. 010, гр. 3) до **величини** джерел власних **засобів** (ф. № 1, стор. 480).

У *четверту групу* включені показники оцінки ліквідності і ринкової **стійкості** підприємства. Поточний коефіцієнт ліквідності (покриття) **визначається відношенням** суми оборотних активів (ф. № 1, стор. 180+стор. 330) до суми термінових зобов'язань (ф. № 1. **стр.** 770). Критичний коефіцієнт ліквідності обчислюється **відношенням** суми коштів і дебіторської заборгованості (ф. № 1, стор. 330) до суми термінових зобов'язань (ф. № 1, стор. 770).

Індекс постійного активу **визначається відношенням** вартості основних **засобів** і інших **внеоборотных** активів (ф. № 1, стор. 080) до джерел власних **засобів** (ф. № 1, стор. 480).

Коефіцієнт автономії (фінансової незалежності) підприємства розраховується **відношенням** суми власних **засобів** (ф. № 1, стор. 480) до валюти балансів (ф. № 1, стор. 360).

Забезпеченість запасів і витрат власними оборотними коштами обчислюється **відношенням** суми власних оборотних коштів (ф. № 1, сума стор. 480 і 520 мінус стор. 080) до вартості запасів і витрат (ф. № 1, стор. 180). При характеристиці ринкової **стійкості** акціонерних компаній корисно використовувати такі відносні показники, як чистий прибуток на 1 акцію, дивіденди на 1 акцію, дивіденди на 1 акцію до ринкового курсу акцій і ін.

Така система вихідних показників для комплексної оцінки фінансового **стану**. **Підкреслимо** одну важливу обставину. Серед вихідних показників оцінки **маються** підсумкові, результатні показники, що характеризують **обсяг** продукції, прибуток за звітний період. Разом з тим показники балансу мають

одномоментний характер, тобто обчислені на початок і кінець звітної періоду. Оскільки **усі** вихідні показники, **включені** в табл. 11.1, є відносними, то виникає необхідність методологічного Обґрунтування порядку їхнього розрахунку. Представляється, що не має **змісту** здійснювати розрахунок цих показників на початок періоду, тому що дані про прибуток і **обсяг** продажів **маються** тільки за поточний звітний період. Тому дані показники розраховуються або на кінець періоду (**року**), або до усереднених значень статей балансу (сума даних на початок і кінець періодів, ділений на 2). Для фінансового аналізу (при наявності бухгалтерських звітів за ряд років) доцільно організувати і підтримувати автоматизовану базу даних вихідних показників для рейтингової оцінки, розрахованих за даними балансу на кінець кожного звітної періоду, або по усередненим даним за **кожен** період.

В основі розрахунку підсумкового показника рейтингової оцінки лежить порівняння підприємств по кожнім **показнику** фінансового **стану** з умовним еталонним підприємством, що має найкращі результати по всіх порівнюваних показниках. Таким чином, базою відліку для одержання рейтингової оцінки фінансового **стану** підприємства є не суб'єктивні припущення експертів, а сформовані в реальній ринковій конкуренції найбільш високі результати з усієї сукупності порівнюваних об'єктів. Еталоном порівняння як би є самий щасливий конкурент, у якого всі показники **найкращі**.

Такий підхід відповідає практиці ринкової конкуренції, де **кожен** самостійний товаровиробник прагне до **того**, щоб за всіма показниками діяльності виглядати краще свого конкурента.

Якщо суб'єктів ринкових відносин цікавлять тільки цілком **визначені** об'єкти **господарської** діяльності (наприклад, потенційного інвестора можуть цікавити показники роботи тільки цукрових заводів **або** кондитерських фабрик, **або** скляних заводів і т.д.), то еталонне підприємство формується із сукупності однотипних об'єктів. Однак у більшості випадків еталонне підприємство може формуватися з показників роботи об'єктів, що належать різним галузям діяльності. Це не є перешкодою до застосування методу оцінки, тому що фінансові показники порівнянні і для різнорідних об'єктів господарювання.

У **загальному** **виді** алгоритм порівняльної рейтингової оцінки фінансового **стану** підприємства може бути представлений у **виді** послідовності наступних дій.

1. Вихідні дані представляються у **виді** матриці (a_{ij}), тобто таблиці, де по рядках записані номери показників ($j=1, 2, 3, \dots, n$), а по стовпцях - номери підприємств ($i=1, 2, 3, \dots, m$).

2. По кожнім **показнику** **знаходиться** максимальне значення і заноситься в стовпець умовного еталонного підприємства ($m+1$).

3. Вихідні показники матриці a_{ij} **стандартизуються** у **відношенні** відповідного показника еталонного підприємства по формулі

$$x_{ij} = \frac{a_{ij}}{\max a_{ij}} \quad (1)$$

де x_{ij} стандартизовані показники фінансового **стану** i -го підприємства.

4. Для кожного аналізованого підприємства значення його рейтингової оцінки **визначається** по формулі

$$R_i = \sqrt{(1-x_{i1})^2 + (1-x_{i2})^2 + \dots + (1-x_{in})^2} \quad (2)$$

де R_i — рейтингова оцінка для i -го підприємства;

$x_{i1}, x_{i2}, \dots, x_{in}$ —стандартизовані показники **/-го** аналізованого підприємства

5. Підприємства упорядковуються (**ранжируються**) у порядку убування рейтингової оцінки.

Найвищий рейтинг має підприємство з мінімальним значенням порівняльної оцінки, **отриманої** по формулі 2. Для застосування даного алгоритму на практиці ніяких обмежень на кількість порівнюваних показників і підприємств не накладається.

Викладений алгоритм одержання рейтингової оцінки фінансового **стану** підприємства може застосовуватися для порівняння підприємств на дату складання балансу (за даними на кінець періоду) **або** в динаміку.

У першому випадку вихідні показники, що ввійшли в табл. 11.1, розраховуються за даними балансу і фінансової звітності на кінець періоду. Відповідно і рейтинг підприємства **визначається** на кінець періоду.

В другому випадку вихідні показники табл. 11.1 розраховуються як темпові коефіцієнти **росту**: дані на кінець періоду **поділяються** на значення відповідного показника на початок періоду або середнє значення показника звітного періоду **поділяється** на середнє значення відповідного показника попереднього періоду (або іншої бази порівняння). Таким чином, **одержуємо** не тільки оцінку поточного фінансового **стану** підприємства на **визначену** дату, але й оцінку його зусиль і здібностей по зміні цього **стану** в динаміку, на перспективу. Така оцінка є надійним вимірником **росту** конкурентноздатності підприємства в даній галузі діяльності. Вона так само **визначає** більш ефективний рівень використання всіх його виробничих і фінансових ресурсів.

Можливе **включення** в табл. 11.1 одночасно як **моментних**, так і темпових показників (тобто подвоєння кількості вихідних показників), що дозволяє **одержати** узагальнену рейтингову оцінку, що характеризує як **стан**, так і динамікові діяльності підприємства.

Дані табл. 11.1 можуть бути розширені за рахунок **включення** в неї додаткових показників з довідок, що **представляються** підприємствами в банки і податкові інспекції, з форм статистичної звітності і з інших джерел. Особливістю пропонованої системи показників є те, що усі вони мають однакову спрямованість. Це означає, що чим вище рівень показника, **або** чим вище його темп **росту**, тим краще фінансовий **стан** оцінюваного підприємства. Тому при **розширенні** пропонованої системи за рахунок **включення** в неї нових показників необхідно не порушувати **ця вимога**.

Алгоритм одержання рейтингової оцінки також може бути модифікований. Замість формули 2 можна використовувати одну з нижченаведених формул:

Формула 2 **визначає** рейтингову оцінку для j-го аналізованого підприємства по **максимальному видаленню** від початку координат, а не по **мінімальному відхиленню** від підприємства еталона. У **спрощеному** розумінні це значить, що найвищий рейтинг має підприємство, у якого сумарний результат по всіх **односпрямованих** показниках вище, ніж в інших.

Формула 4 є модифікацією формули 2. Вона враховує значимість окремих **разнонаправлених** показників при розрахунку рейтингової оцінки стосовно підприємства-еталона.

На закінчення **підкреслимо** деякі **достоїнства** пропонованої методики рейтингової оцінки фінансового **стану** і ділової активності підприємства:

По-перше, пропонована методика базується на комплексному, багатомірному підході до оцінки такого складного явища, як фінансовий **стан** підприємства;

По-друге, рейтингова оцінка фінансового **стану** підприємства здійснюється на основі даних публічної звітності підприємства. Для її одержання використовуються найважливіші показники фінансового **стану**, **застосовувані** на практиці в ринковій економіці;

По-третє, рейтингова оцінка є **порівняльною**, вона враховує реальні досягнення всіх конкурентів;

По-четверте, для одержання рейтингової оцінки використовується гнучкий обчислювальний алгоритм, що реалізує можливості математичної моделі порівняльної комплексної оцінки виробничо-господарської діяльності підприємства, що **пройшла** широку апробацію на практиці.

Пропонована методика робить кількісно **вимірною** проблему оцінки надійності ділового партнера за результатами його поточної і попередньої діяльності.

Тема: Аналіз використання авансованих виробничих фондів.

У господарській діяльності підприємств використовуються виробничі фонди **н** фонди невикористаного призначення. Авансовані для господарської діяльності виробничі фонди виступають у трьох формах: продуктивної, грошової і товарної. Задача цих фондів одна - забезпечити безперервність відтворення, тому вони називаються виробничими.

Задачі аналізу виробничих фондів підприємств стосуються двох сторін їхнього використання. Перша зв'язана зі зменшенням маси спожитих у процесі виробництва засобів виробництва, друга - зі зменшенням авансованих для господарської діяльності фондів. Загальна сума спожитих виробничих фондів за аналізований період відповідає витратам засобів праці (амортизації), предметів праці й оплати праці на випуск продукції. Авансована сума виробничих фондів - це сума, що забезпечує одночасне перебування виробничих фондів у всіх своїх натуральних формах **н** на всіх стадіях господарської діяльності.

Випуск продукції з найменшими витратами виробничих фондів - це проблема зниження собівартості продукції. Показниками, що відбивають зниження собівартості продукції, є: рівень рентабельності одного обороту виробничих фондів (відношення прибутку до витрат на реалізацію), за витрати на 1 руб. реалізованої товарної продукції і прибутку на 1 руб. собівартості.

Випуск і реалізація визначеної маси продукції з меншою кількістю закріплених (авансованих) виробничих фондів (або, що той же саме, випуск найбільшої кількості продукції з використанням визначеної маси авансованих фондів) - цілком самостійна проблема економіки підприємств у ринкових умовах. Показником, що відбиває випуск продукції з меншою кількістю фондів, є загальна Фондовіддача виробничих фондів. Зворотним цьому показникові є показник загальної фондоемкості продукції.

Загальна схема формування й аналізу показників оборотності і фондівіддачі основних виробничих фондів і оборотних коштів представлена на мал. 11.9

Рис. 11.9. Схем формування й аналізу показників і факторів оборотності і фондівіддачі **авансирюемых** виробничих фондів.

Відтворення й оборотність основних виробничих фондів - фактори, що впливають на рівень рентабельності і фінансовий стан підприємств. Підвищення ефективності виробництва основних виробничих фондів і капітальних вкладень досягається насамперед шляхом **напряму** капітальних вкладень на технічне переозброєння і реконструкцію діючого виробництва; істотного підвищення питомої ваги активної частини основних виробничих фондів; першочергового **напряму** засобів на будівництво об'єктів, що забезпечують прискорення науково-технічного прогресу; скорочення термінів будівництва; прискорення освоєння виробничих потужностей; комплексного будівництва виробничих об'єктів, житлових будинків і інших об'єктів невикористаного призначення.

Про ефективність відтворення основних виробничих фондів і капітальних вкладень у галузях матеріального виробництва судять насамперед за такими показниками, що входять у систему показників економічної ефективності виробництва, як:

відношення приросту продукції або прибутку до капітальних вкладень, що викликали цей приріст; питомі капіталовкладення: а) на одиницю уведеної виробничої потужності (по найважливіших видах продукції);

б) на 1 руб. приросту продукції;

строк окупності капітальних вкладень.

Прискорення оборотності оборотних коштів зменшує потреба в них, дозволяє підприємствам вивільняти частина цих засобів або використовувати них для додаткового випуску продукції.

У результаті прискорення **обороту** вивільняються речовинні елементи оборотних коштів, менше потрібно запасів сировини, матеріалів, палива, заділів незавершеного **виробництва**, а отже, вивільняються і грошові ресурси, раніше **вкладені** в ці запаси і заділи. Вивільнені грошові ресурси зміцнюють платоспроможність підприємства, поліпшують його фінансовий **стан**.

У табл. 11.4 **приведений** типовий розрахунок показників оборотності оборотних коштів у днях.

Показники	Умовні позначки	За попередній рік	За отчетный год	
			План	фактично
Виторг від реалізації товарної продукції, тис. руб.	N^P	N	54 340	56 096
Середні залишки всіх оборотних коштів, тис. руб.	E	12 040	-	13 191
Середні залишки оборотних коштів у товарно-матеріальних цінностях, тис. руб.	E^m	10 884	10 725	11 410
Оборотність всіх оборотних коштів	L^E	92,5	-	84,7
Оборотність засобів у товарно-матеріальних цінностях	L^{Em}	83,6	71,1	73,3

За даними табл. 11.4 легко розрахувати коефіцієнти оборотності. За попередній рік оборотні кошти **зробили 3,9 обороти** (46863: 12040), у тому числі товарно-матеріальні цінності - 4,3 (46863: 10884); за звітний рік - 4,0 **оборотів** (56069: 13191), у тому числі товарно-матеріальні цінності - 4,9 **оборотів** (56069:11410) при плані 5,1 (54340:10725).

За результатами оборотності розраховують суму економії оборотних коштів **або** суму їхнього додаткового залучення.

Для визначення суми економії оборотних коштів (ΔE) унаслідок прискорення їхньої оборотності встановлюють **потреба** в оборотних коштах за звітний період виходячи з фактичного виторгу від усієї реалізації за цей час і швидкості **обороту** за попередній період. **Різниця** між цією умовною сумою оборотних коштів і сумою **засобів**, що фактично **участвують** в **обороті**, складе економію оборотних коштів. Якщо оборотність уповільнена, то в підсумку буде відбита сума **засобів**, додатково **вовлеченних** в **оборот**.

Економія **або** перевитрата оборотних коштів можуть бути визначені як **добуток** суми односторонньої реалізації і різниці в днях оборотності звітного і базисного (**планового**)

$$\Delta E = \frac{N^P}{T} \left(\frac{E^m T}{N^P} - \frac{E_{пл} T}{N_{пл}} \right)$$

де: **T**- тривалість розглянутого періоду.

Зробимо розрахунок додаткового залучення (перевитрати) матеріальних оборотних коштів у порівнянні з планом (за даними табл.11.4).

$$\Delta E = \frac{56\,069}{360} \left(\frac{11\,410 * 360}{56\,096} - \frac{10\,725 * 360}{54\,340} \right) = 155,7(73,3 - 71,1) = 342,5 \text{ тис.руб.}$$

У нашому прикладі план по швидкості оборотності матеріальних оборотних коштів не виконаний, отже, були додатково притягнуті **засоби** в **оборот**, що значно погіршує фінансовий **стан** підприємства.

Лекція №14.

Тема: Методика функціонально-вартісного аналізу.

Питання:

1. Поняття, задачі ФСА.
2. Принципи ФСА.
3. Етапи проведення ФСА.

Питання №1.

Під *функціонально-вартісним аналізом* розуміється метод системного дослідження функції окремого виробу або визначеного виробничо-господарського процесу, або ж управлінської структури, спрямований на мінімізацію витрат у сферах проектування, освоєння виробництва, збуту, промислового і побутового споживання при високій якості, граничній корисності і довговічності.

Спочатку функціонально-вартісної аналіз (ФСА) розроблявся як метод пошуку резервів скорочення витрат на виробництво.

Звичайно послідовність пошуку резервів скорочення витрат або зниження собівартості для аналітика не викликає сумнівів. Це, по-перше, угруповання фактичних сум витрат по визначених статтях і елементах. Потім порівняння цих сум із запланованими або нормативними. Отримані в такий спосіб позитивні відхилення і вважаються резервами. Однак описаний підхід серйозно обмежений статичністю продукту і технологією його виробництва.

ФСА ґрунтується на наступному твердженні: кожен продукт, об'єкт, предмет виробляється, існує для того, щоб задовольняти визначені потреби (виконувати свої функції). Відомо, що для створення цих функцій у продукті або товарі потрібно затратити визначену кількість живої й упредметненої праці.

При більш детальному розгляді будь-якого об'єкта можна бачити, що він виконує не одну, а кілька функцій. Таким чином, виявляється наявність в об'єкті численних корисних функцій, створення яких зажадало від виробника визначених витрат.

Проаналізуємо ці функції ще раз. Виявляється, що окремі з них можна віднести до основних, інші виконують додаткову роль. Без них неможливо здійснити головні цільові функції. І нарешті, найдуться взагалі непотрібні функції. Однак у будь-якому випадку для створення функцій у предметі були витрачені як засоби. Тоді очевидним стає висновок про те, що якщо функції не потрібні, те і витрати на їхнє створення також зайві.

Тому ФСА усі витрати підрозділяє на функціонально-необхідні для виконання об'єктом його функціонального призначення і на зайві витрати, породжені неправильним вибором або недосконалістю конструкторських рішень. Тепер можна зрозуміти і ще одна назва цього методу (воно більше поширено за межами СНД): аналіз вартості на основі споживчих якостей.

Необхідно відзначити і ще одна обставина: кожна з функцій, характерна для об'єкта, може виконуватися різними способами. Різні способи здійснення функцій досягаються різними технологічними і технічними шляхами і відповідно вимагають різних обсягів витрат. Це значить, що вибираючи той або інший спосіб здійснення визначеної функції, ми заздалегідь закладаємо і визначену мінімальну суму витрат на її створення. Замінивши існуючий спосіб виконання функції більш дешевим, ми тим самим зменшимо вартість виробу.

Таким чином, ФСА являє собою ефективний спосіб виявлення резервів скорочення витрат, що ґрунтується на пошуку більш дешевих способів виконання головних функцій (шляхом організаційних, технічних, технологічних і інших змін виробництва) при одночасному виключенні зайвих функцій.

Кінцевою метою ФСА є пошук найбільш економічних точки зору споживача і виробника варіантів того або іншого практичного рішення. Для досягнення цієї мети за допомогою аналізу повинні вирішуватися наступні задачі:

- загальна характеристика об'єкта;
- деталізація об'єкта на функції;
- угруповання виділених функцій на головні, допоміжні і непотрібні;
- визначення й угруповання витрат відповідно виділеним функціям;
- вирахування суми витрат на виготовлення виробу при виключенні зайвих функцій і використанні інших технічних і технологічних рішень;
- розробка пропозицій по технологічному й організаційному удосконаленню виробництва.

Об'єктами ФСА можуть бути як окремі види виробів, так і технологічні процеси.

Питання №2.

З метою забезпечення найбільшої віддачі від виконання робіт з ФСА необхідно дотримувати ряд основних правил при проведенні аналітичного дослідження. Найбільш важливими є наступні принципи:

- *принцип ранньої діагностики*. Сутність його полягає в тому, що величина виявлених резервів залежить від того, на якій стадії життєвого циклу виробу проводиться ФСА: *предприємственої, виробничої, експлуатації, утилізації*. Як правило, зайві витрати в основному закладаються на етапі проектування. Отже, найбільший ефект від проведення аналізу може бути отриманий на цьому етапі, коли можна попередити зайві витрати не тільки на виготовлення виробу, але і на підготовку його виробництва. На стадії промислового випуску продукції розмір ефекту знижується за рахунок того, що вже проведено роботи з забезпечення його функціонування (створені виробничі потужності, придбано устаткування і т.д.), налагоджений виробничий процес. Втручання в цей процес не обійдеться без утрат. Ще великі втрати будуть при внесенні змін у конструкцію виробу на стадії його експлуатації. Тому найбільше доцільно проводити ФСА при конструкторській розробці виробів;

- *принцип пріоритету*. Оскільки метод ФСА не має поки широкого поширення і не охоплює всілякі об'єкти (види продукції, технології і т.д.), а кількість фахівців, що володіють методикою, обмежено, у кожному випадку необхідно враховувати наступну вимогу. У першу чергу ФСА повинні підлягати виробу і процеси, що перебувають у стадії конструкторської розробки і будуть вироблятися у великих масштабах. Це дозволить, з одного боку, максимізувати ефект ФСА при мінімально можливих витратах на його проведення. Крім того, значний ефект, отриманий у цьому випадку, буде сприяти більш широкому визнанню ФСА;

- *принцип оптимальної деталізації*. Головний зміст ФСА - виділення споживчих функцій, властивих об'єктові. Але якщо досліджуваний об'єкт досить складний, то дослідження краще проводити в два етапи:

розподіл об'єкта на великі частини (окремі вузли машин або пристосування, більш-менш відособлені групи технологічних операцій);

виконання ФСА кожного з виділених більш дрібних об'єктів.

В окремих випадках при попередній деталізації може з'ясуватися, що найбільш цікавою для аналізу є яка-небудь одна частина об'єкта. Виділення ж інших недоцільне з погляду ефективності аналізу;

- *принцип послідовності*. Виконання комплексу робіт з ФСА вимагає визначеної послідовності в дослідженні, насамперед попереднього вивчення майбутнього об'єкта і всіх обставин, що зв'язані з його виробництвом і використанням. При цьому необхідно користуватися логічною схемою деталізації - від загального до частки (об'єкт - вузол - функція). Варто мати на увазі, що при виконанні ФСА результати його проведення на кожному етапі залежать від повноти і якості виконаних робіт на попередніх етапах;

- *принцип виділення ведучої ланки або ліквідації вузьких місць*. Майже завжди при аналізі з'ясовується, що або в господарському комплексі, або в окремо взятому виробі існує якась частина, що вимагає великих витрат на забезпечення життєздатності цього об'єкта або стримує одержання ефекту від його функціонування (використання). Очевидно, що з погляду аналізу дослідження найбільш доцільно направити на ліквідацію цих стримуючих обставин або напрямків. Завдяки такому виборі напрямків дослідження, мінімальні витрати на проведення ФСА приведуть до активізації всієї аналізованої системи і значно підвищать ефект від її функціонування.

Дотримання даних принципів може істотно підвищити ефективність робіт з ФСА.

Питання №3.

У різних літературних джерелах при описі послідовності проведення ФСА виділяють різну кількість етапів. Незалежно від кількості етапів сама програма аналізу не міняється. У нашій країні методика, що рекомендується офіційними документами, містить сімох етапів: підготовча, інформаційна, аналітична, творча, дослідницький, розробка рекомендацій і впровадження.

Розглянемо докладніше, яка робота виконується на кожному з перерахованих етапів.

На підготовчому етапі вибирається об'єкт дослідження, створюється тимчасова дослідницька група з фахівців різного напрямку для більш повного охоплення всіх інженерно-економічних і технічних особливостей об'єкта, вивчається ними методика ФСА, розробляється докладний календарний план

виконання дослідження й оформляються всі нормативні документи, що зв'язані з проведенням ФСА (наказ керівника про проведення аналізу визначеного об'єкта, залученні працівників до виконання цієї роботи, матеріальної зацікавленості працівників за результатами аналізу і т.д.)

На інформаційному етапі виробляється збір, вивчення й узагальнення різноманітних знань про досліджуваний об'єкт. Вони повинні відбивати умови виробництва, реалізації і споживання виробу, новітні досягнення в галузях науки і техніки, так чи інакше зв'язаних з цим об'єктом, утримувати всю без винятку економічну інформацію, що має відношення до аналізованого об'єкта. Даний етап нерідко називають фундаментом ФСА, тому що від повноти і вірогідності інформації, що збирається, багато в чому залежить успіх наступних етапів функціонально-вартісного аналізу.

Аналітичний етап включає деталізацію досліджуваного об'єкта на функції, їхню класифікацію, визначення вартості кожної функції, тобто створюється функціонально-вартісна модель. У результаті проведених досліджень повинні бути виявлені юна найбільшої концентрації витрат (у тому числі і непотрібних), тобто найбільш перспективні зони з погляду задач ФСА. На підставі цього формулюються задачі по удосконаленню об'єкта з метою скорочення витрат на його виробництво, вибираються напрямки подальшого дослідження.

Творчий етап - це розробка варіантів спрощення і здешевлення конструкції виробу або технології. Тут вирішуються задачі по сполученню функцій, можливості ліквідації непотрібних функцій, здешевлення елементів конструкції, установлюються різні варіанти виконання основних функцій, виробляється обговорення і добір найбільш реальних варіантів з погляду їхньої реалізації. У розробці пропозицій бере участь весь творчий колектив. Як експертів можуть залучатися й інші фахівці. Обговорення ведеться звичайно у формі круглого столу. Для обґрунтування ефективності кожної пропозиції використовуються методи: «мозкової атаки» або конференції ідей, що передбачають генерування ідей членами експертної групи у творчій суперечці при особистому контакті фахівців. Різновидом цього методу є «мозковий штурм», суть якого в тим, що одна група експертів висуває ідеї, а інша них аналізує. Синектичний метод припускає при генеруванні ідей використання аналогій з інших областей знань і фантастики. Метод «Дельфи» передбачає анонімне опитування спеціально підібраної групи експертів по заздалегідь підготовлених анкетах з наступною статистичною обробкою матеріалу. Морфологічний метод заснований на використанні морфологічних матриць, за допомогою яких забезпечується системний пошук взаємозв'язків між усіма її елементами в рамках досліджуваної проблеми. У лівій її частині приводяться усі функції досліджуваного об'єкта, а в правій - усілякі способи їхнього здійснення. У висновку з загальної кількості пропозицій повинний залишитися 2-3 найбільш привабливих і перспективних, на думку фахівців, варіантів удосконалення об'єкта. До того ж ці пропозиції вимагають більш детального дослідження, а іноді й експериментальної перевірки.

Творчий етап є вирішальною, тому що саме в ході його починається зародження нового, удосконаленого об'єкта, окреслюються його контури.

Ряд авторів поєднують ці два етапи в один - аналітико-творчий.

Дослідницький етап включає експериментальну перевірку висунутих пропозицій. Для цього проводяться всі необхідні технічні, технологічні й економічні розрахунки, перевіряється відповідність нового варіанта продукції умовам її використання споживачами. Коли одних розрахунків недостатньо, створюються досліджувані зразки об'єкта і проводиться їхній іспит як з погляду пристосованості до існуючого виробничого устаткування, так і з погляду умов доставки до споживача й експлуатації.

На рекомендаційному етапі повинний бути зроблений остаточний вибір варіантів змін досліджуваного об'єкта, який би не знижував його споживчих якостей. При цьому оформляється вся необхідна документація по обраному варіанті удосконаленого об'єкта. Погодяться усі внесені в нього зміни зі споживачами і постачальниками, санітарними, екологічними й іншими службами (органами Держстандарту, пожежними й ін.). Тут же розробляються плани-графіки впровадження результатів аналізу у виробництво. Необхідна документація виробничого характеру передається технологічним, економічним і іншим зацікавленим службам.

Останній етап по всьому циклі ФСА - етап упровадження. На цьому етапі повинні бути вирішені всі питання, зв'язані з організацією виробництва нового варіанта аналізованого виробу: проводяться консультації для фахівців, зайнятих безпосередньо у виробництві, здійснюється контроль за освоєнням нового варіанта з боку фахівців тимчасового творчого колективу. На цьому ж етапі підводяться результати проведеної роботи, визначається економічний ефект від її проведення,

оформляється звіт про результати аналізу, вирішуються питання матеріальної зацікавленості учасників розробки і впровадження результатів ФСА.

Конструювання і кардинальна реконструкція виробів, технологій, організаційних процесів виражаються в підсумку скороченням сукупних витрат, підвищенням економічної ефективності, збільшенням прибутку. Сукупні витрати виявляються в процесі функціонально-вартісного аналізу по кожному з альтернативних однопорядкових варіантів. Далі виробляється їхнє ранжирування: на перше місце ставиться варіант із найменшими приведеними витратами, потім по зростаючі до останнього варіанта з найбільш високим рівнем витрат. Розрахункова економічна ефективність від впровадження у виробництво запропонованих розроблювачами нових проектів визначається (якщо метою ФСА було зниження поточних витрат при збереженні рівня якості об'єкта) із застосуванням наступної формули:

$$K_{\text{ФСА}} = \frac{C_p - C_{\text{фи}}}{C_{\text{фи}}} \rightarrow \max$$

де $K_{\text{ФСА}}$ - коефіцієнт зниження поточних витрат (економічна ефективність ФСА),

Порівн - реально сформовані сукупні витрати,

$C_{\text{фи}}$ – мінімально можливі витрати, що відповідають спроектованому об'єктові.

Трохи інші етапи пропонують виділяти М.И. Баканів і А.Д. Шеремет [4]. Вони додатково виділяють пусконаладжувальний, комерційно-збутовий і контрольно-експлуатаційний етапи.

У залежності від особливостей конкретного об'єкта, технології його виробництва й інших причин методика виконання ФСА може істотно відрізнятися.

Лекція №15.

Тема: Неформалізовані методи і прийоми аналізу.

Питання:

1. Розробка системи показників і принципи її формування.
2. Класифікація аналітичних показників.
3. Систематизація аналітичних показників.
4. Умови використання методу порівняння й область його застосування.

Питання 1.

Завершенность і цілісність будь-якого аналізу, що має економічну спрямованість, у значній мірі **визначаються** обґрунтованістю використовуваної сукупності критеріїв. Як правило, ця сукупність включає якісні і кількісні оцінки, а її основу звичайно **складають** обчислювальні показники, що мають зрозумілу інтерпретацію і, по можливості, **деякі** орієнтири (межі, нормативи, тенденції).

Показники - це елементарні моделі, за допомогою яких описуються кількісні і якісні характеристики тих **або** інших процесів у **господарській** діяльності. **Кожен** показник розкриває лише **частина** реальної діяльності. Щоб охарактеризувати діяльність підприємства, необхідно **величезна** кількість показників.

Відбираючи показники, необхідно формулювати логікові їхнього об'єднання в дану сукупність для того, щоб була **видна** роль кожного з **них** і не створювалося враження, що **якийсь**

аспект **залишився неохопленим** **або**, навпроти, не вписується в розглянуту схему. Іншими словами, сукупність показників, що цілком можливо в цьому випадку трактувати як систему, повинна мати якийсь внутрішній стрижень, якусь основу, що пояснює логіку її побудови.

Під **системою показників**, що характеризує **визначений** економічний об'єкт **або** явище, розуміється сукупність взаємозалежних **величин**, що усебічно відображають **стан** і розвиток даного об'єкта **або** явища.

Найважливішими вимогами, яким повинна задовольняти система показників, є: необхідна широта охоплення показниками системи всіх **сторін** досліджуваного об'єкта **або** явища, взаємозв'язок цих показників, логічне розгортання одних показників з інших.

Крім того, при побудові систем показників необхідно керуватися наступними принципами:

- **принцип деревоподібної структури** системи показників. Він припускає наявність у системі **приватних** і узагальнених показників **різного ступеня** інтеграції, причому **приватні** й узагальнюючі показники повинні бути зв'язані як логічно, так і формальним співвідношенням, тобто сукупність **приватних** показників шляхом деяких простих математичних операцій повинна зводитися (інтегруватися) в **один** **або** кілька узагальнюючих показників;

- **принцип видимості** припускає наявність деякого набору показників, оптимального для даного підприємства й **охватуючого всі істотні сторони** досліджуваного явища. При цьому показники системи повинні взаємно доповнювати, а не дублювати один одного, бути істотними і незначно корелюють між собою. Останнє означає, що система показників повинна відповідати також і **принципові припустимій мульти-коплинеарності**;

- **принцип розумного сполучення абсолютних і відносних показників** припускає використання в системах поряд з абсолютними величинами досить великої кількості відносних і питомих **величин**;

- система показників повинна забезпечувати **адекватність** аналітичної інформації існуючому **положенню** справ на підприємстві;

- показники системи повинні носити **неформальний характер**, тобто система повинна мати максимальний ступінь **аналитичності**, а показники системи повинні бути однозначно обчислювальні.

Будь-яка система показників складається з величин двох типів: економічні показники (товарообіг, фінансовий результат і ін.) і статистичні показники (темпи росту, коефіцієнти і т.д.).

Між показниками можна виділити чотири типи зв'язків: логічні, семантичні, функціональні і стохастические.

Система показників діяльності підприємства (організації) повинна виконувати наступні основні функції:

- вірогідно відбивати об'єктивну економічну сутність;
- враховувати організаційні і специфічні особливості галузі;
- досить повно відбивати діяльність підприємства в цілому і враховувати особливості кожного господарського рівня;
- служити надійним інструментом комплексного вивчення фінансово-господарської діяльності підприємства і керування їм;
- виступати інструментом для розкриття резервів і вироблення подальшої стратегії розвитку підприємства;
- бути порівнянної в динаміку і порівнянної з даними бухгалтерського обліку, забезпечувати в обліку зворотний зв'язок.

Питання 2.

Оскільки в аналізі використовується велика кількість різноякісних показників, необхідні їхнє угруповання і систематизація. По своєму змісті показники поділяються на кількісні і якісні. Кількісні показники використовуються для вираження абсолютних і відносних величин, що характеризують обсяг виробництва і реалізації продукції, його структуру й інші сторони роботи підприємств. Кількісні показники можуть виражатися як у вартісному, так і в натуральних вимірниках. Так, кількісними показниками є обсяг реалізованої продукції в карбованцях, виробництво сільськогосподарської продукції в центнерах або тоннах, відсоток виконання виробничої програми (у натуральному або грошовому вираженні) і ін.

Якісні показники використовуються для оцінки зробленої продукції з погляду її відповідності установленим вимогам (стандартам, технічним умовам, зразкам), для оцінки економічної ефективності трудових, матеріальних і грошових витрат. Найважливішими показниками, що характеризують якість роботи сільськогосподарських підприємств, є врожайність з 1 га і продуктивність однієї голови тварин.

Одні показники використовуються при аналізі діяльності всіх галузей національної економіки, інші - тільки в окремих галузях. За цією ознакою показники поділяються на загальні і специфічні.

До загального відносяться показники валової продукції, продуктивності праці, прибутку, собівартості й ін. Прикладом специфічних показників можуть бути врожайність сільськогосподарських культур, продуктивність худоби, калорійність кам'яного вугілля, вологість торфу і т.д.

По ступені синтезу показники, використовувані в аналізі, поділяються на узагальнюючі, приватні і допоміжні, або непрямі.

Узагальнюючі показники застосовуються для узагальної характеристики складних економічних явищ. Приватні показники відбивають окремі сторони, елементи досліджуваних явищ і процесів. Наприклад, що узагальнюють показниками продуктивності праці є середньорічне, середньоденне, годинне вироблення продукції одним працівником. До приватних показників продуктивності праці відносяться витрати робочого часу на виробництво одиниці продукції визначеного виду або кількість зробленої продукції за одиницю робочого часу. Допоміжні (непрямі) показники використовуються для більш повної характеристики того або іншого об'єкта аналізу. Наприклад, кількість робочого часу, витраченого на одиницю виконаних робіт (при аналізі продуктивності праці), норми виробітку, норми обслуговування тварин.

Аналітичні показники **поділяються** на абсолютні і відносні. *Абсолютні* показники виражаються в грошових і натуральних вимірниках. *Відносні* показники показують співвідношення яких-небудь двох абсолютних показників. **Визначаються** вони у відсотках, коефіцієнтах **або** індексах.

Абсолютні показники у свою чергу підрозділяються на натуральні і вартісні. *Вартісні* показники **відносяться** в даний час до числа найбільш **розповсюджених**. Використання вартісних показників, виражених грошовим вимірником, впливає з наявності товарного **виробництва** і товарного **звертання**, товарно-грошових відносин і чинності закону вартості в умовах вільного ринку. Найважливішими вартісними показниками є показники валової і товарної продукції. У грошовому вимірі виражаються витрати й **обсяг виробництва**, прибуток, фінансовий **стан**.

Натуральні показники застосовуються в плановій і обліково-аналітичній практиці всіх підприємств. Ці показники використовуються для виміру збору продукції рослинництва і виходу продукції тваринництва, чисельності поголів'я тварин, характеристики земельного фонду і його використання.

Поряд з натуральними показниками в аналітичній практиці використовується і їхній різновид - *умовно-натуральні* показники. У **сільськогосподарському виробництві** це такі показники, як **залікова вага** реалізованої продукції, кормові одиниці, умовні еталонні гектари й ін.

У залежності від застосування окремо узятих показників їх підрозділяють на об'ємні і питомі. *Питомі* показники є вторинними, похідними від відповідних об'ємних показників. **Виробництво** продукції і кількість робітників - об'ємні показники, а **відношення** першого до другого, тобто **виробництво** продукції на **один** робітника - питомий показник.

При вивченні причинно-наслідкових відносин показники **поділяються** на факторні і результативні. Якщо той **або** інший показник розглядається як результат впливу **однієї або декількох** причин і виступає як об'єкт дослідження, то при вивченні взаємозв'язків він називається **результативним**.

Показники, що **визначають поведження** результативного показника і виступають як причини зміни його **величини**, називаються **факторними**.

По **способі** формування розрізняють показники:

нормативні (норма витрати палива, енергії, амортизації, ціни й ін.);

планові (даних планів);

облікові (даної бухгалтерської, статистичної й оперативної звітності);

аналітичні (оцінні), що обчислюються в ході аналізу для оцінки результатів і ефективності роботи підприємства.

Кожний з розглянутих вище показників має свій **визначений зміст** і своє значення для контролю й аналізу. Якщо ці показники розглядати окремо, то виявиться, що **деякі з них** страждають відомою обмеженістю. Економічний аналіз припускає комплексне, системне використання показників. Тільки при цьому умові можна всебічно й об'єктивно досліджувати **господарську** діяльність підприємства в тій **або** іншій **області** і тим більше роботу підприємства в цілому.

Питання 3.

Комплексне вивчення економіки підприємств передбачає систематизацію показників, тому що сукупність показників, **який** би **вичерпної** вона не була, без **обліку** їхнього взаємозв'язку, співвідпорядкованості не може дати **дійсного представлення** про ефективність **господарської** діяльності. Необхідно, щоб конкретні дані про різні види діяльності були органічно ув'язані між собою в єдиній комплексній системі.

Усі показники в залежності від об'єкта аналізу групуються в підсистеми. Показники, що утворюють підсистеми, можна розбити на вхідні і вихідні, **загальні** і частки. За допомогою вхідних і вихідних показників здійснюється взаємозв'язок підсистем. Вихідний показник **однієї** підсистеми є вхідним для інших підсистем.

У системі показників комплексного аналізу, наприклад, Г.В. Савицька [16] пропонує виділяти наступні підсистеми (мал. 1).

Перша підсистема - показники вихідних умов діяльності підприємства. Вони характеризують виробничу структуру підприємства, структуру керування, рівень концентрації і спеціалізації виробництва, тривалість виробничого циклу, технічну й енергетичну озброєність праці, ступінь механізації й автоматизації, прогресивність технологічних процесів і т.д.

Рис. 1. Система показників комплексного економічного аналізу.

Показники цієї підсистеми впливають на всі інші показники господарювання й у першу чергу на обсяг виробництва і реалізацію продукції, її якість, на ступінь використання виробничих ресурсів (продуктивність праці, фондівдачу, матеріалоотдачу), а також на інші показники економічної ефективності: собівартість, прибуток, рентабельність і т.д. Тому аналіз діяльності підприємств треба починати з вивчення цієї підсистеми.

Друга підсистема включає показники використання засобів виробництва (фондовіддача, фондоемкість, фондорентабельність, середньорічна вартість основних засобів виробництва, амортизація й ін.).

У третій підсистемі «Показники використання предметів праці» основними показниками є: матеріалоемність, матеріалоотдача, вартість використаних предметів праці за аналізований відрізок часу. Вони тісно зв'язані з показниками підсистем: «Виробництва і збуту продукції», «Собівартості продукції», «Прибутку і рентабельності», «Фінансового стану підприємства». Від ощадливого використання матеріалів залежать вихід продукції,

собівартість, а виходить, і сума прибутку, рівень рентабельності, фінансовий стан підприємства.

Четверта підсистема «Показники використання трудових ресурсів» містить у собі показники забезпеченості підприємства трудовими ресурсами, повноти використання фонду робочого часу, фонду заробітної плати, показники продуктивності праці, прибутку на один працівника і на карбованець заробітної плати й ін.

У п'яту підсистему входять показники виробництва і реалізації продукції: обсяг валової, товарної продукції у вартісному, натуральному й умовно-натуральному вимірі; структура продукції, її якість, ритмічність виробництва, обсяг відвантаження, залишки готової продукції на складах. Вони дуже тісно зв'язані з показниками всіх наступних підсистем.

Показники шостої підсистеми - це загальна сума витрат на виробництво і реалізацію продукції, у тому числі по елементах, статтям витрат, видам продукції, а також витрати на карбованець товарної продукції, собівартість окремих видів продукції й ін.

Від рівня собівартості продукції безпосередньо залежать показники сьомої підсистеми - прибуток підприємства, рівень рентабельності.

До восьмої підсистеми відносяться показники, що характеризують наявність і структуру капіталу підприємства по складу його джерел і формам розміщення, ефективність і інтенсивність використання власних і позикових засобів. До цієї підсистеми відносяться також показники, що характеризують використання прибутку, фондів нагромадження і споживання, кредитів банків, платоспроможність, кредитоспроможність і інвестиційну привабливість, ризик банкрутства, зону беззбитковості, фінансову стійкість підприємства й ін. Вони залежать від показників усіх попередніх підсистем і у свою чергу дуже впливають на показники організаційно-технічного рівня підприємства, обсяг виробництва продукції, ефективність використання матеріальних і трудових ресурсів.

Таким чином, усі показники господарської діяльності підприємства знаходяться в тісному зв'язку і залежності, яку необхідно враховувати в комплексному аналізі. Взаємозв'язок основних показників визначає послідовність виконання аналізу від вивчення первинних показників до узагальнюючих. Така послідовність відповідає об'єктивній основі формування економічних показників. Наприклад, щоб визначити плановий обсяг виробництва продукції, треба знати умови і можливості виробництва, його забезпеченість необхідними засобами, рівень використання засобів праці, предметів праці і трудових ресурсів. Собівартість одиниці продукції можна обчислити, знаючи витрати праці, матеріалів, суму амортизації і т.д., а також обсяг виробництва продукції. Фінансовий результат можна визначити після реалізації продукції. У такій послідовності формуються показники при розробці плану, у такій же послідовності повинний проводитися аналіз. Але це не виключає і зворотню послідовність аналізу - від узагальнюючих показників до часток, за умови забезпечення системності й обліку взаємозв'язку окремих блоків аналізу між собою і єдності результатів аналізу по кожному розділі.

Питання 4.

Порівняння - це науковий метод пізнання, у процесі його невідоме (досліджуване) явище, предмети зіставляються з уже відомими, досліджуваними раніше, з метою визначення загальних рис або розходжень між ними. За допомогою порівняння визначаються загальних і специфічне в економічних явищах, вивчаються зміни досліджуваних об'єктів, тенденції і закономірності їхнього розвитку.

В економічному аналізі порівняння застосовують як основний або допоміжний спосіб для рішення всіх його задач.

Спосіб порівняння використовується в наступних випадках:

зіставлення планових і фактичних показників для визначення ступеня виконання плану і для перевірки обґрунтованості планових показників;

зіставлення фактичних показників з нормативними дозволяє провести контроль за витратами і сприяє впровадженню **ресурсоберегаючих** технологій;

порівняння фактичних показників з показниками *минулих*, років для визначення тенденцій розвитку економічних процесів;

зіставлення показників аналізованого підприємства з досягненнями науки і передового досвіду роботи інших підприємств **або** підрозділів, необхідне для пошуку резервів;

порівняння показників аналізованого господарства із середніми показниками по **районі**, зоні, **області** для оцінки досягнутих результатів і визначення, невикористаних резервів;

зіставлення рівнобіжних і динамічних рядів для вивчення взаємозв'язків досліджуваних показників;

зіставлення різних варіантів управлінських **рішень** з метою вибору найбільш оптимального з **них**;

зіставлення результатів діяльності до і після зміни якого-небудь фактора застосовується при розрахунку впливу факторів і **підрахунку** резервів.

Порівняння може бути якісним і кількісним.

Процедура порівняння в економічному аналізі включає кілька етапів: вибір порівнянних об'єктів; вибір **виду** порівняння (динамічне, просторове, стосовно планових завдань); вибір шкали порівняння і ступені значущості **розходжень**; вибір числа ознак, по яких повинне **вироблятися** порівняння; вибір **виду** ознак, а також визначення критеріїв, їхньої істотності і неістотності; вибір бази порівняння.

Розрізняють наступні види порівняльного аналізу: горизонтальний, вертикальний, **трендовий**, а також одномірний і багатомірний.

Горизонтальний порівняльний аналіз використовується для визначення абсолютних і відносних **відхилень** фактичного рівня досліджуваних показників від базового (планового, минулого періоду, середнього рівня, досягнень науки і передового досвіду).

За допомогою *вертикального порівняльного аналізу* вивчається структура економічних явищ і процесів шляхом розрахунку питомої ваги частин у **загальному** цілому, співвідношення частин цілого між собою, а також вплив факторів на рівень результативних показників шляхом порівняння їхньої **величини** до і після зміни відповідного фактора.

Трендовий аналіз застосовується при вивченні відносних темпів **росту** і приросту показників за ряд років до рівня базисного року, тобто при дослідженні рядів динаміки.

При *одномірному порівняльному аналізі* зіставлення робляться по одному **або декільком** показникам одного об'єкта **або декількох** об'єктів по одному **показнику**.

За допомогою *багатомірного порівняльного аналізу* **проводиться** зіставлення результатів діяльності **декількох** підприємств (підрозділів) по широкому **спектрі** показників при проведенні комплексного аналізу й **узагальненні** результатів діяльності підприємств.

Важлива умова, яку треба дотримувати при аналізі - необхідність забезпечення порівнянності показників, оскільки порівнювати можна тільки якісно однорідні **величини**.

При порівнянні повинні бути **враховані** наступні вимоги:

єдність об'ємних, вартісних, якісних, структурних факторів;

єдність проміжків **або** моментів **часу**, за які були обчислені порівнювані показники;

порівнянність вихідних умов **виробництва** (технічних, природних, кліматичних і т.д.);

єдність методики вираховання показників і їхнього **складу**.

ЛЕКЦІЯ №16.

Тема: Резерви і їхня сутність.

Питання:

1. Поняття, економічна сутність **господарських** резервів і їхня класифікація.
2. Принципи організації пошуку і підрахунку резервів.

Питання №1.

У спеціальній літературі і практиці аналізу термін «резерв» вживається в **двоєкому** значенні.

По-перше, резерви в значенні запасу матеріальних цінностей (кормів, насіння, палива і т.д.) як **умова** забезпечення **виробництва**. Необхідність наявності таких резервів обумовлена, наприклад у **сільському** господарстві, сезонністю **виробництва**. Крім матеріальних, підприємства мають **визначений** запас трудових ресурсів і коштів.

По-друге, резерви як можливість збільшення **виробництва** продукції, підвищення її якості, зниження собівартості, більш повного і раціонального використання усіх видів ресурсів: трудових, матеріальних, земельних, грошових. Вони можуть бути включені у **виробництво** шляхом ліквідації втрат робочого часу, зміцнення трудової дисципліни, підвищення кваліфікації працівників, зниження простоїв техніки й устаткування, ощадливої витрати матеріальних і коштів і т.д.

Отже, **господарські** резерви - це потенційні можливості підприємств для підвищення ефективності **виробництва** і якості роботи трудових колективів.

В економічній літературі поняття резервів зводиться часто до зниження втрат у використанні ресурсів. Вірніше під **резервами** варто розуміти невикористані можливості зниження поточних і **авансирюемых** витрат матеріальних, трудових і фінансових ресурсів при даному рівні розвитку продуктивних сил і виробничих відносин. Усунення всякого роду втрат і нераціональних витрат - це **один** шлях використання резервів. Інший шлях зв'язаний з **великими** можливостями прискорення науково-технічного прогресу як головного важеля підвищення інтенсифікації й ефективності **виробництва**. Таким чином, резерви в повному **обсязі** можна вимірити розривом між досягнутим рівнем використання ресурсів і можливим рівнем, виходячи з накопиченого виробничого потенціалу підприємства.

Економічна сутність резервів збільшення ефективності **виробництва** складається в найбільш **повному** і **раціональному** використанні **всі** зростаючого потенціалу заради одержання більшої кількості високоякісної продукції при найменших витратах живої й упреждженої праці на одиницю продукції.

Для кращого розуміння, більш повного виявлення і використання **господарські** резерви класифікуються по різних ознаках.

По **просторовій** ознаці виділяють: внутрішньогосподарські, галузеві, регіональні і загальнодержавні резерви.

До **внутрішньогосподарського** належать ті резерви, що виявляються і можуть бути використані тільки на **досліджуваному** підприємстві. Вони зв'язані в першу чергу з ліквідацією втрат і непродуктивних витрат ресурсів. До них **відносяться** втрати робочого часу і матеріальних ресурсів через низький рівень організації і технології **виробництва**, безгосподарності і т.д.

Галузеві резерви - це ті, котрі можуть бути виявлені тільки на рівні галузі. Пошук цих резервів є компетенцією галузевих об'єднань, міністерств, асоціацій.

Регіональні резерви можуть бути виявлені і використані в межах географічного району (використання місцевої сировини і палива, енергетичних ресурсів, централізація допоміжних **виробництв** незалежно від їхнього відомчого підпорядкування і т.д.).

До **загальнодержавних** резервів можна віднести ліквідацію диспропорцій у розвитку різних галузей **виробництва**, **зміна** форм власності, системи **керування** національною економікою і т.д. Використання таких резервів можливо тільки шляхом проведення заходів на загальнодержавному рівні **керування**.

По *ознаці часу* резерви **поділяються** на поточні і перспективні.

Під *поточними* резервами розуміють можливості поліпшення результатів **господарської** діяльності, що можуть бути реалізовані протягом найближчого часу (місяця, кварталу, року).

Як правило, що течуть резерви повинні бути комплектними, тобто збалансованими по всім трьох моментах праці. Наприклад, **знайдений** резерв збільшення **виробництва** продукції за рахунок **розширення** виробничої потужності підприємства **повинний** бути забезпечений резервами збільшення чисельності працівників **або** **ростом** продуктивності праці і додаткових запасів сировини і матеріалів. Тільки при такій умові резерви можуть бути освоєні в поточному періоді. Якщо такої збалансованості ресурсів ні, то резерв збільшення **виробництва** продукції за рахунок збільшення виробничої потужності не може бути використаний **цілком**. **Частина** його необхідно віднести до перспективного.

Перспективні резерви розраховані звичайно на довгий час. Їхнє використання зв'язане зі значними капітальними вкладеннями, упровадженням новітніх досягнень **НТП**, перебудовою **виробництва**, зміною технології **виробництва**, спеціалізації і т.д.

По *стадіях процесу відтворення* резерви бувають у сфері **виробництва** й у сфері **звертання**. Основні резерви **знаходяться**, як правило, у *сфері виробництва*, але багато **них** є й у *сфері звертання*: запобігання різних утрат продукції на **шляху** від виробника до споживача, а також зменшення витрат, що зв'язані зі збереженням, перевезенням, продажем готової продукції і придбанням виробничих запасів.

Важливе значення в аналізі має **угруповання** резервів по *видах ресурсів*. Окремо розглядають резерви, що зв'язані з найбільш повним і ефективним використанням *земельних угідь, основних засобів виробництва, предметів праці і трудових ресурсів*. Така класифікація резервів необхідна для збалансованості їх по усіх видах ресурсів. Наприклад, виявлений резерв збільшення випуску продукції за рахунок більш ефективного використання трудових ресурсів. Але щоб **них** освоїти, необхідно в тім же розмірі виявити резерви збільшення **виробництва** продукції за рахунок кращого використання **засобів** праці і предметів праці. Якщо ж по якому-небудь **ресурсі** резервів не вистачає, то в розрахунок приймається найменша **величина** резервів, виявлена по одному з **них**.

По *характері впливу на результати виробництва* резерви **поділяються** на екстенсивні й інтенсивні. До резервів *екстенсивного* характеру **відносяться** ті, котрі зв'язані з використанням у **виробництві** додаткових ресурсів (матеріальних, трудових, земельних і ін.). Резервами *інтенсивного* типу **вважаються** ті, котрі зв'язані з найбільш повним і раціональним використанням наявного виробничого потенціалу. З прискоренням **НТП** слабшає роль резервів, зв'язаних з екстенсивними факторами **росту**, і **підсилюється** пошук резервів інтенсифікації **виробництва**.

За *рівнем затратоємкості освоєння* резерви підрозділяють на **три** групи. Перша група - це освоєння резервів за рахунок скорочення витрат сировини і готової продукції, воно **вимагає** найменших витрат. Використання резервів другої групи **вимагає** значних витрат, тому що вони зв'язані з упровадженням досягнень науки і передової практики без проведення корінної реконструкції **виробництва**. Третя група резервів зв'язана з реконструкцією і технічним переозброєнням **виробництва** в зв'язку з використанням новітніх досягнень **НТП**. Для освоєння таких резервів потрібні **великі** витрати.

По *способах виявлення* резерви **поділяються** на явні і сховані.

До *явного* **відносяться** резерви, що легко виявити за матеріалами бухгалтерського обліку і звітності. Вони у свою чергу можуть бути безумовними й умовними. До *безумовного* **відносяться** резерви, **зв'язані** з недопущенням безумовних утрат сировини і робочого часу і **відбиті** в звітності. Це нестача і псування продукції і матеріалів на складах, виробничий **шлюб**, **утрати** від списання **боргів**, **виплачені** штрафи й ін. Такі втрати є результатом безгосподарності, марнотратства, невиконання зобов'язань по договорах, а часом і злочинства. Щоб запобігти такі втрати, необхідно навести порядок у збереженні і **перевезенні** матеріальних цінностей, організувати діючий **облік** і контроль, забезпечити виконання

зобов'язань перед покупцями і постачальниками, строго виконувати фінансову і розрахункову дисципліну і т.д. До умовних утрат відносяться перевитрати усіх видів ресурсів у порівнянні з діючими нормами на підприємстві. Умовними вони вважаються тому, що норми, що служать базою порівняння, не завжди оптимальні.

До схованих резервів відносяться ті, котрі зв'язані з упровадженням досягнень НТП і передового досвіду і які не були передбачені планом. Для їхнього виявлення необхідно зробити порівняльний аналіз.

За часом виникнення резервів їх можна розділити на резерви, не враховані при розробці планів, і резерви, що виникли після твердження плану. Перший вид резервів - це упущені можливості підвищення ефективності виробництва, що існували в момент розробки планів, але невраховані, що є ознакою недостатньої обґрунтованості і напруженості планів. Інший вид резервів - це можливості, що виникли після розробки і твердження планів, зв'язані зі швидкими темпами НТП, з появою нових рішень, нових можливостей.

Класифікація резервів дозволяє більш глибоко зрозуміти сутність і організувати їхній пошук комплексно і цілеспрямовано.

Питання №2.

Здійснюючи пошук і подсчет резервів варто керуватися наступними засадами.

1. Пошук резервів повинний носити науковий характер, ґрунтуватися на положеннях матеріалістичної діалектики, знанні економічних законів, досягненнях науки і передової практики. Необхідно при цьому добре знати економічну сутність і природу господарських резервів, джерела й основні напрямки їхнього пошуку, а також методику і техніку їхнього підрахунку й узагальнення.

2. Пошук резервів повинний бути комплексним і системним. Комплексний підхід вимагає усебічного виявлення резервів в усіх напрямках господарської діяльності з наступним їх узагальненням. Системний підхід до пошуку резервів означає уміння виявляти й узагальнювати резерви з урахуванням взаємозв'язку і взаємоподчиненості досліджуваних явищ. Це дозволяє, з одного боку, більш повно виявляти резерви, а з іншого боку - уникнути їхнього повторного рахунка.

3. Принцип запобігання повторного рахунка резервів впливає безпосередньо з попередніх. Повторний рахунок резервів виникає при їхньому узагальненні, коли не враховується взаємодія різних факторів, від яких залежать результати господарської діяльності. Наприклад, не можна підсумовувати резерви збільшення виробництва продукції за рахунок більш повного використання трудових ресурсів, засобів праці і предметів праці, тому що усі ці фактори діють одночасно і взаємозалежно. Виходить, щоб уникнути повторного рахунка резервів, необхідно добре представити взаємозв'язок, взаємодія і взаємоподчиненість усіх досліджуваних показників, на яких ґрунтується виявлення резервів.

4. Забезпечення комплектності, тобто збалансованості по трьох основних моментах процесу праці (засобів праці, предметів праці і трудових ресурсів). Найбільший резерв, виявлений по одному з ресурсів, не може бути реалізований, якщо бракує резервів по інших ресурсах. Тому виникає необхідність перевірки комплектності резервів. Резерв буде комплектним тоді, коли він забезпечений усіма необхідними ресурсами і не тільки у вартісній оцінці, але і по натурально-речовинному складі.

5. Резерви повинні бути економічно обґрунтованими, тобто при їхньому підрахунку необхідно враховувати реальні можливості підприємства, а розрахункова величина цих резервів повинна бути підкріплена відповідними заходами.

6. Пошук резервів повинний бути оперативним. Чим оперативніше проводиться пошук резервів, тим більше ефективний цей процес. Особливо важливе значення має скорочення часу між виявленням і освоєнням резервів.

7. Пошук резервів необхідно робити планомірно, систематично, щодня.

8. Резерви виявляються тим повніше, ніж **більша** кількість працівників різних професій і **спеціальностей** бере участь у їхньому пошуку. Звідси виникає принцип *масовості пошуку резервів*, тобто залучення до цього процесу всіх працівників, розвиток і удосконалювання суспільних форм економічного аналізу.

9. При **попереднім** визначенні **напрямоків** пошуку резервів треба виділяти «*ведучі ланки*» або «*вузькі місця*» у підвищенні ефективності **виробництва**. По цьому **принципі** виділяють ділянки **виробництва**, де систематично не виконуються плани або **маються великі** втрати сировини, виробничий **шлюб**, простої техніки і т.д. У такий спосіб **визначаються** основні **напрямки**, по яких пошук резервів йде в першу чергу. Визначення **резервоємких напрямків** значно підвищує ефективність пошуку резервів.